

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

УДК 378:355.23-051]:005.35

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.13302287>

Зміст соціальної відповідальності майбутніх офіцерів та особливості її формування у процесі їх професійної підготовки

Олексюк Наталія Степанівна

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, 46027, Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-1538-1470>

Прийнято: 07.08.2024 | Опубліковано: 29.08.2024

Анотація. У статті розкрито сутність соціальної відповідальності майбутнього офіцера, як: особистісної та професійної риси; необхідної умови успішного виконання ним майбутніх професійних обов'язків, збереження здоров'я та життя особового складу підконтрольних йому у майбутньому підрозділів й формування суспільної довіри до нього, як до представника силових структур; здатності усвідомлено взяти на себе відповідальність за результати професійної військової діяльності. **Метою** статті є обґрунтування теоретичних засад соціальної відповідальності майбутніх офіцерів, практичних аспектів її формування, а також окреслення шляхів оптимізації означеного процесу. **Методологічну** основу дослідження склали системний, компетентністний та міжпредметний підходи, в реалізації яких застосовано теоретичні й емпіричні **методи** наукового пізнання (аналізу, синтезу, логіки,

дедукції, аналогії, прогнозування та ін.), що дало можливість отримати наступні **результати**: детальніше розкрити зміст соціальної відповідальності майбутніх офіцерів, проаналізувати особливості її формування та передбачити можливості оптимізації цього процесу. Наголошено на необхідності оптимального поєднання теоретичної й практичної складових частин освітнього процесу для забезпечення максимальної результативності формування у майбутніх офіцерів соціальної відповідальності. Зазначено, що теоретична складова процесу передбачає накопичення здобувачами знань про зміст і значення соціальної відповідальності у цілому та у межах статутних норм зокрема, а практична – умінь і навичок її реалізації під час несення служби й поза нею. Схарактеризовано особливості формування соціальної відповідальності у майбутніх офіцерів, зумовлених її новою природою, пов'язаною з відкритою військовою агресією росії проти України. У **висновках** вказано, що формування соціальної відповідальності є комплексною освітньо-науковою проблемою, яка потребує негайного переосмислення та вирішення. Визначено перспективні напрями майбутніх досліджень.

Ключові слова: соціальна відповідальність, майбутні офіцери, емоційно-вольова стійкість, професійна компетентність, професійна підготовка.

The content of social responsibility of future officers and the peculiarities of its formation in the process of their professional training

Oleksiuk Nataliya

Doctor of pedagogical sciences, Professor, Professor of the Department of Social work and management of socio-cultural activities Ternopil National Pedagogical Volodymyr Hnatiuk University, 46027, Ternopil, 2, M. Krivonos Str., Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-1538-1470>

Abstract. *The article reveals the essence of the future officer's social responsibility, as: personal and professional traits; a necessary condition for his successful performance of future professional duties, preservation of health and life of the personnel of units under his control in the future, and formation of public trust in him as a representative of power structures; the ability to consciously take responsibility for the results of professional military activity. The purpose of the study was to substantiate the theoretical foundations of social responsibility of future officers, practical aspects of its formation, as well as to outline ways to optimize the specified process. The methodological basis of the study was system, competency-based and interdisciplinary approaches, in the implementation of which theoretical and empirical methods of scientific knowledge (analysis, synthesis, logic, deduction, analogy, forecasting etc.) were applied, which made it possible to reveal in more detail the content of social responsibility of future officers, to analyze peculiarities of its formation and foresee possibilities of optimization of this process. The need for an optimal combination of theoretical and practical components of the educational process to ensure the maximum effectiveness of the formation of future officers of social responsibility is emphasized. It is noted that the theoretical component involves the acquisition by the acquirers of knowledge about the content and meaning of social responsibility in general and within the statutory norms in particular, and the practical component – the skills and abilities to implement it during service and outside of it. A number of features of the formation of social responsibility in future officers are characterized, due to its new nature associated with Russia's open military aggression against Ukraine. It has been proven that the formation of social responsibility is a complex educational and scientific problem that needs immediate rethinking and solution.*

Key words: *social responsibility, future officers, emotional and volitional stability, professional competence, professional training.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями (Вступ). Війна, що триває в Україні понад десять років, передбачає постійне зростання сподівань населення щодо якнайшвидшої перемоги над ворогом і надійності захисту власного життя, здоров'я, житла, які залежать від якості виконання професійних обов'язків силами оборони – Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, розвідувальними й правоохоронними органами, органами спеціального призначення, на які покладено функції із забезпечення оборони держави [1, с. 35]. В умовах повномасштабної відкритої агресії росії ці зобов'язання реалізуються силами оборони завдяки стійкій високій мотивації воїнів на знищення ворога, оснащенню зброєю і матеріально-технічному забезпеченню, психологічній та моральній підтримці захисників з боку цивільного населення, якісній організації військових операцій і ефективному керівництву ними тощо. Одним із важливих факторів, що впливають на реалізацію означених сподівань цивільного населення є якісна підготовка майбутніх офіцерів, оскільки офіцер є центральною фігурою в плануванні та реалізації воєнних дій, бойової підготовки особового складу збройних формувань, забезпеченні експлуатації та збереженні техніки й озброєння [2, с. 46-47].

Стійка суспільна довіра населення до військових у цілому та офіцерів зокрема можлива за умови сформованості у них здатності усвідомлювати соціальні наслідки виконання ними своїх військово-професійних обов'язків і нести за них відповідальність. Стандартами вищої освіти «здатність діяти соціально відповідально та свідомо» визначено як одну із головних компетентностей, випускника закладу вищої військової освіти [3, с. 11]. Саме тому, особливим завданням закладів вищої військової освіти України є формування у майбутніх офіцерів соціальної відповідальності, як одного з

принципово важливих складових елементів військового професіоналізму [1, с. 39]. Водночас, незважаючи на задекларовану в стандартах вимогу, практична реалізація цього завдання й досі не набула ані достатнього теоретичного осмислення, ані достатнього розроблення механізмів та інструментів забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (Огляд літератури) свідчить про те, що соціальна відповідальність військових дедалі частіше стає предметом досліджень як вітчизняних, так і закордонних фахівців. Зокрема, роль і місце соціальної відповідальності в системі обороноздатності держави схарактеризували В. Телелим та Ю. Приходько [18]. Зміст соціальної відповідальності військовослужбовців, її прояви у реальному житті й професійній діяльності захисників вивчали І. Севрук та Ю. Соколовська [5]. У працях Є. Брижатога [9], М. Нецадим [2], О. Панфілова й Л. Петрової [8] розглянуто теорію і практику військової освіти та роль відповідальності особистості в освітньому процесі у контексті національної безпеки та оборони країни. Теоретичні засади формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної сфери досліджувала автор статті [7], а особливості її формування у майбутніх захисників – представників різних родів військ – Н. Беньковська [6], І. Гамула [3], О. Герус та О. Капінус [20], В. Ройлян [14], В. Фролов й В. Федічев [4], Л. Чупрінова [16] та ін. Теорію та практику формування військово-спеціальної компетентності, як основи соціальної відповідальності, аналізував О. Торічний [19]. Таким чином, проблема соціальної відповідальності військовослужбовців виділена в окрему наукову проблему, предметне коло якої є чітко окресленим.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на такий широкий спектр досліджень сутності та проявів соціальної відповідальності як надзвичайно важливого елемента професійної

компетентності фахівця, маємо визнати, що проблема змісту соціальної відповідальності військовослужбовців у цілому та майбутніх офіцерів зокрема, а також особливості її формування у процесі їх професійної підготовки залишається теоретично невивченою й практично нерозробленою що й підтверджує своєчасність і актуальність цієї роботи. Наш потенційний внесок у розробку та вирішення означеної проблеми відображено у меті й цілях нашого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У процесі роботи над проблемою ми прагнули досягнути наступних цілей: дослідити зміст соціальної відповідальності майбутніх офіцерів; виявити та схарактеризувати особливості її формування у процесі їх професійної підготовки; проаналізувати результати дослідження та сформулювати відповідні висновки; обґрунтувати перспективи вирішення означеної проблеми.

Методологія дослідження. Теоретико-методологічною основою цього дослідження є класичні напрацювання науковців, присвячені вивченню соціальної відповідальності військових крізь призму системного та діяльнісного методологічних підходів [4, с. 34]. У межах системного підходу соціальну відповідальність майбутніх офіцерів розглядаємо як систему, яка охоплює ряд елементів, об'єднаних внутрішніми і зовнішніми зв'язками, що забезпечують її функціонування шляхом дії чітко визначених механізмів. Діяльнісний підхід дозволяє виявити різноманітні форми соціальної відповідальності майбутнього офіцера, розглянути ряд факторів, які впливають на її становлення та реалізацію, схарактеризувати можливі наслідки (як позитивні, так і негативні) прояву, а також ставлення до цього соціуму [4, с. 38]. Спираючись на зазначені методологічні підходи, вважаємо, що соціальна відповідальність майбутнього офіцера – це явище, яке ґрунтується на вимогах суспільства та оцінюється ним.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів (Результати дослідження). Соціальна відповідальність військовослужбовців у цілому та майбутніх офіцерів зокрема усвідомлюється суспільством як необхідна складова їх професіоналізму, що виявляється у ставленні захисника до виконання свого професійного обов'язку. В умовах воєнної агресії росії в Україні, неконтрольованого розповсюдження зброї, соціального та економічного напруження соціальна відповідальність військових постає однією із проблем, що потребують термінових уваги, вивчення й вирішення [5, с. 63].

Часто науковці зводять соціальну відповідальність захисників лише до їх персональної відповідальності перед країною та її населенням [6, с. 62]. Ми ж розглядаємо соціальну відповідальність військовослужбовця, у тому числі – майбутнього офіцера, як його здатність усвідомлювати соціальні наслідки виконання ним військово-професійних та громадянських обов'язків й сформованість уміння діяти з урахуванням потреби мінімізації негативного впливу означених наслідків на життя цивільного населення [7, с. 46]. Адже офіцер є уособленням влади у військовому підрозділі – саме він приймає рішення й віддає накази, саме від нього значною мірою залежить ефективність військових операцій та можливість збереження життя і здоров'я особового складу ввіреного йому військового підрозділу. У військовій практиці чітко простежується закономірність: чим вищою є посада офіцера (збільшується сфера його впливу на перебіг подій та кількість ввірених у його підпорядкування військовослужбовців), тим більшою є його соціальна відповідальність [8, с. 70]. Саме тому вважаємо, що соціальну відповідальність військовослужбовців, можна розглядати порівнево – відповідальність щодо суспільства/країни, щодо професії, щодо особового складу підрозділу, в якому захисник несе військову службу та особистісну відповідальність (щодо себе самого) [7, с. 51].

Цілком очевидно, що формувати соціальну відповідальність у майбутніх офіцерів слід ще у період їх професійного становлення (у процесі професійної підготовки), до моменту потрапляння в умови бойових дій [9, с. 14].

Система формування соціальної відповідальності у майбутніх офіцерів складається з двох взаємопов'язаних частин – теоретичної (полягає у засвоєнні розуміння сутності соціальної відповідальності, її змісту і значення для обороноздатності країни та для кожного військовослужбовця в тому числі) й практичної (передбачає формування умінь і навичок прояву соціальної відповідальності в професійній діяльності та цивільному житті) [3, с. 13]. Очевидно, що реалізація означених теоретичної та практичної складових формування соціальної відповідальності у майбутніх офіцерів потребує відповідного інструментарію, методичного забезпечення та належним чином підготованих викладачів-наставників [7, с. 51].

Саме тому звернемо нашу увагу на зміст гуманітарних освітніх компонентів освітніх програм, форм їх викладання та навчально-методичного забезпечення. Аналізуючи освітні програми ряду закладів вищої військової освіти (Національного університету оборони України [10], Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького [11], Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного [12], Української військово-медичної академії [13],) нами було виділено навчальні дисципліни, вивчення яких дозволяє формувати у здобувачів вищої військової освіти соціальну відповідальність як рису характеру і як моральне професійне зобов'язання перед співгромадянами. До таких дисциплін відносимо: «Історію України та української культури», «Військово-професійну етику/мораль», «Філософію», «Соціологію, етику, естетику та релігієзнавство», «Військове лідерство», «Соціогуманітарні основи військово-професійної діяльності» та ін. Національної академії сухопутних

військ імені гетьмана Петра Сагайдачного [10; 11; 12; 13], Зазначимо, що закріплюються знання про соціальну відповідальність як на практичних заняттях з перелічених дисциплін, так і під час проходження курсантами численних практик.

Позитивним, на наш погляд, є те, що усі проаналізовані програми зазначених нами дисциплін мають належне навчально-методичне забезпечення: у вільному доступі курсантів є опорні конспекти лекцій, плани семінарів та практичних занять, уся необхідна основна та додаткова література, відео матеріали, а також інтернет-ресурси [10; 11; 12; 13].

Як було зазначено вище, вагому роль у формуванні соціальної відповідальності майбутнього офіцера відіграє особа викладача-наставника, який впливає на духовний світ і моральне обличчя здобувача. Такі елементи професійно-педагогічної культури викладача вищого військового навчального закладу, як відповідальність, постійне прагнення до підвищення ефективності діяльності, результативності застосування методів навчання й виховання, самоосвіта й самовдосконалення, розглядаються нами як вимоги до його професійної компетентності. При цьому вважаємо, що основною професійною якістю викладача вищого військового навчального закладу є саме соціальна відповідальність, яка дозволяє сформувати з курсанта майбутнього фахівця, що володіє усіма необхідними для виконання професійних обов'язків компетентностями [14, с. 52].

Виходячи із означеного, вважаємо за доречне запропонувати закладам вищої військової освіти ввести у перелік освітніх компонентів заліковий курс «Соціальна відповідальність військовослужбовця», обсягом 3 кредити, яким передбачено було б ознайомлення майбутніх офіцерів зі: змістом поняття «соціальна відповідальність», її значенням для особи, суспільства, держави; проявами соціальної відповідальності особистості як громадянина, професіонала

та сім'янина; сутністю соціальної відповідальності військовослужбовців; критеріями, їх показниками та рівнями сформованості соціальної відповідальності у захисників; механізмами формування та умовами, які впливають на ефективність її формування й прояву у військовиків, а також зі шляхами оптимізації означеного процесу [15, с. 124]. Нами передбачається, що найбільш продуктивними методами навчання майбутніх офіцерів були б кейс-метод та метод моделювання типових проблемних ситуацій їх майбутньої професійної діяльності з наступним обговоренням умов, проблем та наслідків проявів соціальної відповідальності [16, с. 114; 17, с. 207]. Досить перспективним вважаємо також проведення бінарних занять, на які можна залучати фахівців – військових, які мають досвід участі у бойових діях (за відповідними спеціальностями), представників інших професій (медичних працівників, правоохоронців, учителів), об'єднань (волонтерських і громадських організацій, рухів). Метою таких занять стає ознайомлення майбутніх офіцерів з групами соціальних проблем, які безпосередньо пов'язані з військово-професійною діяльністю у зоні проведення бойових дій [18, с. 16-17; 19, с. 372].

До особливостей формування соціальної відповідальності у майбутніх офіцерів відносимо: належність здобувачів освіти до соціальної групи з особливим статусом – «військовослужбовець»; об'єктивне зростання рівня соціальної відповідальності майбутніх офіцерів у період відкритої військової агресії росії в Україні; складність формування соціальної відповідальності у майбутніх офіцерів, пов'язані з неоднорідністю їх рис характеру, пріоритетів, моральних цінностей; залежність рівня сформованості соціальної відповідальності кожного здобувача від злагодженої соціальної взаємодії у колективі [20, с. 160-162].

Висновки та пропозиції. Отже, соціальна відповідальність майбутніх офіцерів – це професійна якість особистості, яка перебуває в діалектичному

взаємозв'язку між нею і суспільством, характеризується взаємними правами й обов'язками з виконання військових статутів та наказів, охоплює усвідомлення соціальних норм і цінностей поведінки в армійському колективі. Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що саме система вищої військової освіти закладає фундамент формування соціальної відповідальності майбутніх офіцерів, що проявляється через позитивні зміни у практиках несення ними військової служби та набуття силовими структурами України суспільної довіри.

Перспективи дослідження. Виходячи з означеного, вважаємо, перспективним дослідження закордонного досвіду формування соціальної відповідальності у майбутніх військовослужбовців.

Список використаних джерел

1. Брижаний Є. І. (2020). Військова освіта в контексті національної безпеки та оборони: сучасний підхід // *Збірник наукових праць «Військова освіта»*. К.: № 1 (42). НУОУ. С. 35–45.
2. Нещадим М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика : монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. 852 с.
3. Гамула І. А. Формування відповідальності в курсантів військових інститутів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Київ, 2002. 20 с.
4. Фролов В. С., Федічев В. М. Система військового виховання: критичний стан, необхідність та напрями перебудови // *Наука і оборона*. 2012. № 3. С. 34–42.
5. Севрук І., Соколовська Ю. (2020). Відповідальність військових: пошук шляхів практичної реалізації у смисловому полі українських реалій // *Вісник*

Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. № 33. С. 62–70.

6. Беньковська Н. Б. (2023). Специфіка формування комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів у процесі фахової підготовки // *Педагогічні науки: теорія та практика. № 1. С. 61–65.* URL : <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2023-1-09>

7. Олексюк Н. (2022). Теоретичні основи формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної сфери // *Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) : наук. журн. / [редкол.: В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради. Вип. 1(6). С.46–51.* URL: <https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/njKhNA/issue/view/НЖХНА1%286%292022/НЖХНА1%286%292022>

8. Панфілов О.Ю., Петрова Л.О. (2018). Військова освіта – головна стратегія формування особистості сучасного військового керівника // *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».* № 3 (38). С. 67–76.

9. Брижаний Є. І. Військово-професійна підготовка майбутніх офіцерів: від готовності до професіоналізму // *Вісник Національного університету оборони України.* 2014. № 6. С. 13–17.

10. Національний університет оборони України. URL: <https://nuou.org.ua/osvita/kursantam.html>

11. Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. URL: <https://nadpsu.edu.ua/osvitnya-diyalnist/proyekty-osvitnih-program/>

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

12. Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного URL: <https://www.asv.mil.gov.ua>
13. Українська військово-медична академія. URL: https://uvma.mil.gov.ua/files/org_diyaln_OMZ.pdf
14. Ройлян В. О. Формування професійних якостей майбутніх фахівців Сухопутних військ в умовах реформування вищої військової освіти : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса. 2004. 293 с.
15. Артюшин Г. М. Актуальні проблеми вищої професійної підготовки військових кадрів // *Військова освіта : збірник наукових праць*. Київ : ГУКП НМЦВО МОУ. 2001. № 9. С. 123–128.
16. Севрук І., Соколовська Ю., Чупрінова Л. (2021). Формування соціальної відповідальності у майбутніх офіцерів Національної гвардії України // *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. Випуск 38, с. 113–120.
17. Олійник Л. В. (2020). Теоретико-методичні засади навчання військово-спеціальних дисциплін магістрів військово-соціального управління: експериментальне дослідження // *Збірник наукових праць «Військова освіта»*. К.: № 2 (42), НУОУ. С. 204–214.
18. Телелим, В. М., Приходько, Ю. І. (2013). Військова освіта в системі обороноздатності держави: проблеми, світові та національні тенденції розвитку // *Військова освіта*, 2, 3–19.
19. Торічний, О. В. (2012). Теорія і практика формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання: монографія. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ ім. Б. Хмельницького. 536 с.
20. Капінус О., Герус О. (2020). Особливості формування соціальної відповідальності майбутнього офіцера Збройних Сил України. *Педагогіка*

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. № 69. Т. 2.
С. 159–162. DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-2.31>